

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
Науково-дослідний центр судової експертизи
з питань інтелектуальної власності

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Науково-методичне видання

Видання 2-ге розширене і доповнене

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

*Рекомендовано до друку:
Вченою радою Науково-дослідного центру з питань інтелектуальної
власності Міністерства юстиції України
(протокол № 7 від 29.04.2022).*

Рецензенти:

Дорошенко О.Ф. – кандидат юридичних наук, судовий експерт, директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України;

Сімакова-Єфремян Е.Б. – доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокарюса», заслужений діяч науки і техніки України;

Нестор Н.В. – доктор юридичних наук, заступник директора з наукової роботи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, заслужений юрист України;

Всочрек Л. – доктор юридичних наук (DrHb), завідувач кафедри кримінального права, криминології та криміналістики Університету Яна Кохановського в Кельцах (Республіка Польща).

Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), О.Г. Адлер, Л.П. Тимошик, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка, вид. 2-ге, розшир. і доп. / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022, 196 с.

ISBN 978-617-520-310-1

У другому виданні науково-методичного посібника розкриваються наукові основи сутності, змісту, генезису та системи судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності в Україні. Здійснюється характеристика основних видів судово-експертної діяльності з питань інтелектуальної власності. Зокрема, визначаються предмет, основні терміни (визначення), об'єкти, основні завдання, типові питання, які ставляться на вирішення судового експерта, особливості призначення та матеріали, необхідні для проведення судової експертизи за спец. 13.1.1-13.9. Наводяться рекомендовані для використання при проведенні кожного із зазначених видів експертизи об'єктів права інтелектуальної власності нормативно-правові акти, методики і науково-методичні джерела. Характеризуються особливості призначення та проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності в цивільному та господарському судочинстві.

Це науково-методичне видання стане в нагоді для майбутніх і атестованих судових експертів з питань інтелектуальної власності, суддів, адвокатів, досвідчених і починаючих науковців, представників громадськості, оцінювачів, а також на всіх, хто поділяє цінності непорушності та ефективного захисту права на об'єкти інтелектуальної власності.

УДК 347

ISBN 978-617-520-310-1

© НДЦСЕ з питань інтелектуальної
власності Мін'юсту, 2022

© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
1. Нариси з історії судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності та НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності.....	7
1.1. Генезис інституту «обізнаних людей» (експертів) і розвиток судової експертизи в Україні.	9
1.2. Формування та шляхи удосконалення судової експертизи з питань інтелектуальної власності в Україні та за кордоном.	28
2. Класифікація та система судових експертиз з питань інтелектуальної власності в Україні	49
3. Основні види судової експертизи з питань інтелектуальної власності та їх характеристика.....	58
3.1. Дослідження, пов'язані з літературними, художніми творами, та інші (спец. 13.1.1).....	59
3.2. Дослідження, пов'язані з комп'ютерними програмами і компіляціями даних (базами даних) (спец. 13.1.2).....	74
3.3. Дослідження, пов'язані з виконаннями, фонограмами, відеограмами, програмами (передачами) організацій мовлення (спец. 13.2).....	83
3.4. Дослідження, пов'язані з винаходами і корисними моделями (спец. 13.3)	92
3.5. Дослідження, пов'язані з промисловими зразками (спец. 13.4).....	103
3.6. Дослідження, пов'язані із сортами рослин (спец. 13.5.1).....	110
3.7. Дослідження, пов'язані з комерційними (фірмовими) найменуваннями, торговельними марками (знаками для товарів і послуг), географічними зазначеннями (спец. 13.6)	119

3.8. Дослідження, пов'язані з комерційною таємницею (ноу-хау) і раціоналізаторськими пропозиціями (спец. 13.8).....	131
3.9. Економічні дослідження у сфері інтелектуальної власності (спец. 13.9).....	140
4. Особливості призначення та проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності в цивільному, господарському та кримінальному судочинстві.....	156
ДОДАТКИ.....	168
Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності. Терміни та визначення понять. Проект Національного станандарту, розроблений Підкомітетом № 5 Технічного комітету (ТК) 192 (П'ята редакція).....	168
Витяг з Реєстру методик проведення судових експертиз об'єктів права інтелектуальної власності в Україні.....	187
Авторський колектив науково-методичного видання:	193

ПЕРЕДМОВА

Запропонований вашій увазі посібник «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні» підготували судові експерти і науковці Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (далі – *Центр*). Це вже 2-ге, доопрацьоване і доповнене науково-методичне видання з урахуванням реформування чинного законодавства з питань судової експертизи та охорони права на об'єкти інтелектуальної власності в Україні, судово-експертної практики з питань інтелектуальної власності та особливості підготовки осіб, які мають намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта за спец. 13.1.1–13.9 на Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України. Видання удосконалене, покликане змінити першу редакцію посібника «Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні» (2019)¹, що позитивно зарекомендувала себе за три попередні роки серед експертів і тих, хто прагнув здобути цей фах і кваліфікацію.

Основною метою науково-методичного видання є змістовне, але максимально лаконічне висвітлення основних питань теорії, історії, методології та узагальненої практики проведення судової експертизи з питань інтелектуальної власності для широкого кола суб'єктів господарського, цивільного, кримінального й адміністративного процесу. Визначено предмет, ключові терміни (визначення), об'єкти, основні завдання, типові питання, які вирішує судовий експерт, особливості призначення та матеріали, необхідні для проведення судової експертизи за спец. 13.1.1-13.9, а також рекомендовані для здійснення відповідних експертиз і експертних досліджень нормативно-правові, методичні та наукові джерела. Приділено увагу особливостям призначення та проведення судових експертиз об'єктів інтелектуальної власності

¹ Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в Україні: навч.-метод. вид.; В.Л. Федоренко (кер.), Л.П. Тимошик, Н.В. Кісіль, Н.М. Ковальова, О.В. Голікова, Т.М. Чабанець та ін.; за ред. проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 88 с.

у цивільному, господарському і кримінальному судочинстві в Україні.

Важливою місією цього видання є методичне забезпечення підготовки на базі Центру та інших науково-дослідних установ судової експертизи (НДУСЕ) до атестації осіб, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судових експертів у сфері інтелектуальної власності у Центральній експертно-кваліфікаційній комісії при Міністерстві юстиції України. На сьогодні Центром, за допомогою інших НДУСЕ і судових експертів, які не є працівниками НДУСЕ, у межах діяльності секції судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності НКМР при Мін'юсті, розроблено нові програми підготовки, а також тести і тестові завдання для складання відповідного кваліфікаційного іспиту. Відповідні напрацювання (тексти програм, питання тощо) також максимально повно враховано у цьому виданні.

Водночас видання буде корисним для суб'єктів господарської діяльності, адвокатів, патентних повірених, суддів і слідчих органів досудового розслідування, молодих і досвідчених учених-експертологів, представників інститутів громадянського суспільства та усіх, хто цікавиться питаннями утвердження й захисту права на об'єкти інтелектуальної власності.

**Директор
Науково-дослідного центру судової
експертизи з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

В.Л. Федоренко

1. Нариси з історії судової експертизи об'єктів права інтелектуальної власності та НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності

Генезис судової експертизи з питань інтелектуальної власності неодноразово досліджували вчені. Відповідні наукові розвідування щодо нього та становлення й розвитку Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту проводили також автори цього науково-методичного видання². Відповідні публікації та інші матеріали, зокрема нормативно-правові акти й праці вітчизняних і зарубіжних учених XIX–XXI ст., покладено в основу представленого дослідження.

² Федоренко В.Л. Становлення та розвиток Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України (2004–2017 рр.) // Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності : матеріали наук.-практ. конф. (21 грудня 2017 р., м. Київ); за заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. С. 8–14.; Федоренко В.Л., Тимошик Л.П. Судова експертиза з питань інтелектуальної власності : генезис, поняття, класифікація та система // *Експерт: парадигми юридичних наук та державного управління*. 2019. № 1(3). С. 11–52.; Федоренко В.Л., Тимошик Л.П., Собин А.К. Судебная експертиза объектов права интеллектуальной собственности в Украине: понятие, виды и система // *Армянский журнал судебной экспертизы и криминалистики*. 2019. № 1. С. 39–52.; Федоренко В.Л. Становлення та розвиток судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності в Україні // *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 05.11.2019 р.) ; за заг. ред. О.Г. Рувіна, В.В. Нестор; уклад. О.І. Жеребко, А.О. Полтавський, О.В. Юдіна. Київ: КНДЦСЕ Мін'юсту України, 2019. С. 557–561.; Федоренко В.Л., Шутович В.В. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності в господарському та цивільних процесах в Україні: історичні витоки і сучасні проблеми // Проблеми теорії та практики судової експертизи з питань інтелектуальної власності (“Крайнівські читання”) : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (12 грудня 2019 р. м. Київ); за ред. акад. НАПрН України О.В. Скрипнюка і проф. В.Л. Федоренка / НДЦСЕ судової експертизи з питань інтелектуальної власності Мін'юсту. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. С. 8–18.; Федоренко В.Л., Коваленко В.В. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності як важлива функція Української держави : генезис і перспективи розвитку // *Експерт : парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2. С. 11–28. та ін.

Наведено короткий нарис історії утвердження судової експертизи і трансформації процесуального статусу «обізнаних людей» у судових експертів, а також особливості генезису та розвитку судово-експертної діяльності з питань інтелектуальної власності в Україні та за кордоном. Окремо приділено увагу історії Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України і перспективам його подальшого розвитку в умовах військової агресії РФ проти України.

У процесі підготовки матеріалу, виходячи зі змісту принципу академічної добросовісності, використано первинні джерела з історії судової експертизи і експертології, зокрема, посилання на укладення і статuti про судочинство ХІХ – поч. ХХІ ст., які діяли на Українських землях, що входили до складу Австро-Угорської та Російської імперій, документи про організацію судово-експертної роботи доби національно-визвольних змагань України, нормативно-правові акти щодо судової експертизи за радянських часів і, врешті, чинне законодавство України про судову експертизу та правову охорону об'єктів права інтелектуальної власності.

Проаналізовано різні етапи історії судової експертизи й наведено оцінку процесуального статусу обізнаних людей (експертів) тогочасними ученими, насамперед українськими правниками (українцями за походженням чи іноземцями, які тривалий час працювали в університетах Харкова, Одеси, Києва та інших міст), що досліджували проблеми теорії та практики судової експертизи за часів включення Українських земель до складу Австро-Угорської, Російської, а надалі й радянської імперій. Основну увагу приділено становленню та розвитку судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності саме в незалежній Україні.

1.1. Генезис інституту «обізнаних людей» (експертів) і розвиток судової експертизи в Україні

Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності є відносно новим, але на сьогодні вже добре відомим в Україні видом судово-експертної діяльності. Історія цього виду експертизи тісно пов'язана з генезисом судової експертизи загалом. Остання, за свідченнями вітчизняних дослідників, бере свої витoki ще з часів Стародавнього світу, коли певні чиновники були зобов'язані *«розслідувати та розкривати окремі види злочинів, установлювати істину (наприклад, у Стародавньому Єгипті – чиновники писці, ... у Вавилоні – писці та судді)»*³. Проте очевидно, що у наведеному прикладі йдеться про передісторію виникнення судової експертизи.

Основними періодами генезису та розвитку судової експертизи в Україні, з нашого погляду, є:

1) XI–XIX ст. – період генезису окремих видів експертизи у кримінальному судочинстві від часів «Руської Правди» до Козацької доби;

2) XIX – початок XX ст. – виокремлення й закріплення в законодавстві статусу «освічених людей» (експертів), як самостійних суб'єктів кримінального, цивільного і торговельного процесу, та утворення перших судово-експертних установ України у містах Київ та Одеса;

3) 1917–1922 рр. – розвиток та інституалізація судово-експертної діяльності за часів національно-визвольних змагань в Українській державі;

4) 1922–1991 рр. – судово-експертна діяльність за радянської доби;

5) 1991 р. – до сьогодні – розвиток й удосконалення судової експертизи в незалежній Україні, утвердження приватних судових експертів і реформування Міністерством юстиції України судово-експертної діяльності, а також експертне забезпечення судових доказів для відповідальності за воєнні злочини РФ, скоєні в 2022 р. в Україні.

³ Основи судової експертизи: навч. посіб. / Автори-уклад.: Л.М. Головченко, А.І. Лозовий, Е.Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. С. 11.

Охарактеризуємо сутність й зміст наведених періодів генезису та розвитку судово-експертної діяльності в Україні.

Витоки вітчизняної судової експертизи загалом достатньо повно досліджено у вітчизняній юридичній науці. Українські дослідники генезису експертології схилиються до думки, що прототипи судової експертизи уперше описано іще в «Руській Правді» (1016 р.)⁴. Так, А. Камінський пише: «... роль судді та судового експерта з самого початку не розмежовувалась, наприклад, встановлення слідів побоїв по «Руській Правді» покладалося на самого суддю»⁵. Відсутність розмежування функцій судді та судового експерта цілком логічно пояснюється відсутністю останніх. До того ж, як стверджували дослідники «... за часів князів уже не було між слов'янами судових установ відокремлених від управління, між тим як у нас тіуни були власне чиновниками уряду – князів і бояр».⁶

Зазначимо також, що особливістю судочинства за «Руською Правдою» була подібна судочинству за Салічною правдою та іншими так званими варварськими правдами». Для неї була характерна відсутність розмежування на кримінальне та цивільне судочинство. Як писав ректор Харківського університету О. Палюмбецький, «Відмінним характером найдавніших законів майже у кожного народу було ототожнення приватного права з кримінальним, відповідно до якої всі постанови щодо приватних відносин осіб між собою по-суті були і законом кримінальним, який загрожував за їх порушення кримінальною відповідальністю».⁷ Засобами доказу у середньовічних процесах були скарги, присяги, поединки, але не висновки експертів.

⁴ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посібн. / За заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 8.

⁵ Камінський А.М. Теорія судової експертизи в Україні // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. Зб. матер. III Всеукр. науково-практ. конфер. (м. Київ, 27 лютого 2020 р.). Київ; Маріуполь, 2020. С. 132 (С. 132–136).

⁶ Троцин К. История судебных учреждений в России. Санкт-Петербург: В Типограф. Э. Веймара, 1851. С. 11.

⁷ Палюмбецкий А. О системе судебных доказательств древнего германского права сравнительно с Русской правдою и позднейшими русскими законами, находящимися с ними в ближайшем соотношении: Рассужд. для получ. степени Доктора Права. Харьков: Печат. В Университ. типогр., 1844. С. 8.

Подібна система феодального судоустрою діяла пізніше й у Галицько-Волинському князівстві у XII–XIV ст., аж до його приєднання до Королівства Польського на підставі Кревської унії 1385 р. Світські та церковні судді керувались «Руською Правдою» та здійснювали судочинство.⁸ Таким чином, до XIX ст. у Російській імперії, до складу якої з кінця XVIII ст. було примусово включено значну частину Українських земель, судову експертизу забезпечували, по-суті, органи державного управління (князі, тіуни та ін.), а пізніше – власне суди. Подібні тенденції поєднання кримінального, цивільного й навіть церковного процесів існували й у державах Західної Європи.

Помітно вплинуло на розвиток судочинства в Україні й зростання міст та запровадження у них Магдебурзького права. На теренах України Магдебурзьке право у XIV–XVIII ст. діяло у Житомирі, Кам'янець-Подільському, Києві, Кременці, Лохвиці, Львові, Лубнах, Луцьку, Мукачеві, Новгород-Сіверському, Пирятині, Полтаві, Прилуках та інших містах. Як писав український історик права В. Антонович, *«місто було в державі окремою юридичною одиницею, міська громада управлялась особливими законами; жителі міста користувались окремими правами, відмінними від прав, присвоєним іншим жителям краю – вони склали окремий стан»*.⁹

Важливу роль у суспільному житті українських міст у цей час відігравали тогочасні торговельні, церковні, старецькі та парубоцькі братства.¹⁰ Найчастіше спори між представниками цих ремісничих і торговельних корпорацій вирішували суди за Магдебурзьким правом, канонічним правом, великокнязівським законодавством (загальноземські, обласні, міські), і навіть на основі латинського тексту Вірменського судєбника Міхітара

⁸ Кравчук В.М. Конституційні основи правового статусу суддів в Україні: монограф. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 15–18.

⁹ Антонович В. Исследование о городах в Юго-Западной России по актам 1432–1798 (*Предисловие к 1 тому V части Архива Юго-Западной России*). Киев: В Университ. типограф., 1870. С. 1.

¹⁰ Ефименко А. Южная Русь. Очерки, исследования и заметки. Т. 1. Санкт-Петербург: Книгопечатня Шмидт, 1905. С. 246.

Гоша¹¹, який використовувався громадою вірмен м. Львів та ін. Професор Університету Св. Володимира С. Орнатський згадував ще про використання в цивільному судочинстві поряд з Магдебурзьким правом, Саксонських Статутів. Названі джерела були спеціально перекладено й зіставлено з Литовськими Статутами для потреб українців.¹²

Судочинство було й за доби Козацької держави. Воно засновувалось, за словами Д. Яворницького, на «стародавньому військовому звичаї, словесному праві та здоровому глузді».¹³ Звісно, козацька старшина, писарі, довбиші й інші суб'єкти розслідування та судочинства керувались не лише традиціями, а й вищезгаданим Магдебурзьким правом і судєбниками. Водночас достовірних відомостей про існування в Козацькій державі судових експертів у цей час немає.

Як відомо, Магдебурзьке право проіснувало на теренах Лівобережної України до 1831 р. (у м. Київ – до 1834 р.) й було змінене Литовським Статутом, що діяв до 1842 р. На Правобережній Україні дію Магдебурзького права скасовано «травневою» Конституцією Польщі 1791 р., а після третього поділу Речі Посполитої в 1795 р. Українські землі, що входили до її складу, перейшли під юрисдикцію Російської імперії.¹⁴ На сьогодні питання про використання експертів у справах, що розглядались судами в Україні за такою значною кількістю юрисдикцій, залишається малодослідженим.

Відомий вплив на генезис судової експертизи в Україні мав і розвиток кримінального та цивільного судочинства в Російській імперії, до складу якої з кінця XVIII ст. входила значна частина Українських земель. Інституціоналізація судів та упорядкування

¹¹ Див.: Армянский судебник Мхитара Гоша. Ред. вступ. стат. и примеч. Б.М. Арутюняна. Пер. с древнеарм. А.А. Паповяна. Ереван: Изд-во Академ. наук. Армянской ССР, 1954. 269 с.

¹² Орнатский [С.Н.] Речь Об отношении между общим и частным в законодательстве и законоведении, читанная в торжественном собрании Императорского Университета Св. Владимира 15 июля 1836 г. Киев: В Университ. Типогр., 1840. С. 70–71.

¹³ Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. / Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. Передм. В.А. Смоля. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1990. С. 188.

¹⁴ Падох Я. Міські суди в Україні після 1648 р. Мюнхен, 1948. С. 35.

судочинства, зокрема у статутах Російської імперії з кримінального та цивільного судочинства 1832 і 1864 рр., започаткували і закріпили відокремлення функції судової експертизи так званих обізнаних людей (*на рос. мові – сведущие люди*) від функцій суддів.

Хоча, М. Михайлов у своєму дисертаційному дослідженні з проблем цивільного судочинства відзначав більш ранне унормування статусу «обізнаних людей». Так, ще в Укладенні царя Алексея Михайловича є посилання, за яким суд, в необхідних випадках, має звертатися переважно до таких людей, від добросовісних й істинних показів яких можна сподіватися на справедливе покарання. Проте, Укладення не визначало процесуального статусу таких людей, лише в 1812 р. «Указом 17 червня були визначені випадки взагалі, коли суд має обґрунтовувати свої розсуди на показах *обізнаних*, тобто спеціалістів. Так узаконенням цим встановлено, щоб у всякій справі, яка за спеціальністю своєю обов'язково вимагає для точного встановлення обставин його особливих відомостей чи *досвідченості в якій-небудь науці, мистецтві чи ремеслі*, – суд вимагав показів або висновків обізнаних людей, – і на їх показах мав засновувати свої міркування при вирішенні справи».¹⁵

Таким чином, у правовій науці обґрунтовано позицію, за якою, ще у 1812 р. у цивільний процес запроваджувався такий суб'єкт, як освічена в науці, мистецтві чи ремеслі людина. Відомості про порядок і результати її діяльності достеменно не відомі. Хоча, тогочасні фахівці з цивільного процесу («обряду») наводять приклад процедури, коли під час освідчення *«заповіт здасться в якійсь частині сумнівним, то він відсилається для розгляду в Повітовий суд чи в Міський Магістрат, дивлячись за званням заповіту»*.¹⁶ Тобто функцію «почеркознавчої експертизи» здійснювали фактично судді та/або працівники судів.

¹⁵ Михайлов М.М. Русское гражданское судопроизводство в историческом его развитии от Уложения 1649 года до издания Свода Законов. Рассуждение на степень доктора юрид. наук. Санкт-Петербург: Печат. в Типографии II Отд. Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1856. С. 144.

¹⁶ Кукольщик В. Российское частное гражданское право. Часть II. Обряд гражданского судебного делопроизводства. Санкт-Петербург: Типогр. Департамента Внешней торговли, 1815. С. 263–264.

Кодифікація кримінального та процесуального законодавства у 1832 р. сприяла виокремленню та чіткому унормуванню статусу обізнаних людей. Зокрема, ст. 1068, 1083 і 1192 Зводу законів Російської імперії про судочинство за злочинами 1832 р. закріплювався процесуальний статус «обізнаних людей», як свідків, котрі володіли спеціальними знаннями у галузі науки, мистецтва та ремесла. Зокрема, ст. 1083 Зводу визначала: «Якщо точно дізнання обставини, яка зустрічається в справі передбачає особливі відомості чи досвідченість у якійсь науці, мистецтві чи ремеслі, то належно витребувати щодо цього покази і думки *обізнаних людей* ...».¹⁷ До важливих доказів також належали «свідчення медичних чиновників» (ст. 1192). При цьому «сила свідчень обізнаних людей визначалась на основі правил про свідків».¹⁸ Таким чином, обізнані люди за Зводом законів мали процесуальний статус свідків.

Після унормування статусу «обізнаних людей» у Зводі законів у навчальних виданнях з кримінального процесуального права з'являються підрозділи, присвячені процесуальному статусу «обізнаних осіб». В. Лукін вже у 1851 р. чітко називає в своїх дослідженнях обізнаних людей «експертами».¹⁹ Очевидно, що це слово правознавці запозичили із латини («*exrertus*» означає «досвідчений», «обізнаний»)²⁰ Отже, термін «експерт», по-суті, є перекладом на латину слова «обізнаний».

Відомі заслуги у дослідженні питань судової експертизи і науковців імператорських університетів та ліцеїв у містах України – Одесі, Харкові, Києві та ін. Так, професор Рішельєвського ліцею в Одесі В. Ліновський у праці «Досвід історичних пошуків про слідче кримінальне судочинство в Росії» (Одеса, 1849) писав:

¹⁷ Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Павловича составленный. Законы уголовные. Т. 15. Изд. 1842 г. Санктпетербург: В Типограф. Второго Отдел. Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1842. С. 214.

¹⁸ Стояновский Н. Практическое руководство к русскому уголовному судопроизводству. Санктпетербург: В Типограф. Карла Крайя, 1852. С. 48.

¹⁹ Лукин В. Опыт практического руководства, к производству уголовных следствий и уголовного суда по русским законам, составленный для следователей, судей и стряпчих. Санктпетербург: В Типографии Э. Праца, 1851 г. С. 171.

²⁰ Шляхов А.Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. Москва: Юрид. лит-ра, 1979. С. 3.

«Нерідко для дослідження предмету, що пізнається через почуття, потрібні особливі пізнання в мистецтві, яких нестаче в слідчих і суддів, тому закони визнають джерелом доказів, огляди *обізнаних людей*. ... До такого джерела доказування істини можна зарахувати існуючі в наших законах постанови про порівняння почерку руки, у випадку сумніві з боку секретарів присутніх місць ...».²¹

Предметом наукових досліджень і відповідних навчальних курсів, підготованих українськими правознавцями того часу, стають відповідні положення Статуту цивільного судочинства 1832 р. Наприклад, у параграфі 30 посібника І. Владіславлева «Загальні засади цивільного судочинства» (1857) серед допустимих доказів у спірних справах названо й «покази *обізнаних людей*». При цьому одним із перших достовірно відомих типів експертизи у цивільному судочинстві стає почеркознавча експертиза. І. Владіславлев указував на особливості почеркознавчих експертиз, «зроблених на *Єврейській мові на актах, листах і інших паперах*», перевірка яких мала здійснюватися рабином і двома євреями, що заслуговують на довіру, після приведення їх усіх до присяги, встановленої для свідків.²²

Пізніше у Статуті кримінального судочинства і Статуті цивільного судочинства, прийнятих за результатами судової реформи 1864 р. у Російській імперії, було комплексно унормовано такі категорії, як «спеціальні знання» та «дослідження», які, на думку сучасних українських експертологів, безпосередньо стосуються судової експертизи.²³

²¹ Линовский В. Опыт исторических разысканий о следственном уголовном судопроизводстве в России. Одесса: В типографии Л. Нитче, 1849. С. 88.

²² Владіславлев І. Общие основания гражданского судопроизводства. Санктпетербург: В Типогр. Якова Трея, 1857. С. 49, 52.

²³ Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / За заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. С. 9.